

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ
ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 23

Рівне – 2012

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.
Випуск 23. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет,
2012. – 690 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, к.і.н., професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, к.і.н., професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, д.і.н., професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, к.і.н., доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, д.і.н., професор (м. Острог); **Киридон Алла Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Київ); **Степанков Валерій Степанович**, д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський); **Стоколос Надія Георгіївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Фісанов Володимир Петрович**, д.і.н., професор (м. Чернівці); **Чухліб Тарас Васильович**, д.і.н. (м. Київ); **Швецова-Водка Галина Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Шугасва Людмила Михайлівна**, д.ф.н., професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 24 травня 2012 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12, РДГУ

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2012

4. Československo roku 1968. / Miloš Bárta, Ondřej Felcman, Josef Belda, Vojtěch Měnl. 2.díl: Počátky normalizace – Praha: Parta a ústav mezinárodních vztahů, 1993. – 135 s.
5. Diskuse na plenárním zasedání ÚV KSČ. Sodruh Josef Smorkovský. // Rudé právo. – 1968. – 4 dubna. – s.2-3.
6. Golan G. Reform rule in Czechoslovakia. The Dubček era 1968-1969. – Cambridge: At the University press, 1973. – 327 p.
7. Golan G. The Czechoslovak reform movement. – Cambridge: At the University press, 1971. – 349 p.
9. Hovoříme s předsedou NS J.Smorkovským // Kulturní tvorba – 1968 - № 19 – s.1.
10. Na minulost, přítomnost a budoucnost. J.Smorkovský: Nečekejte ode mne žádné senzace, jde o vážné věci! // Rudé právo. – 1968. – 14 března. – s.1.6.
11. Parlament k normalizaci života // Rudé právo. – 1968. – 4 září. – s.1.
12. Politik i moc // Literární Listy. – 1968. – 20 června s.4.
13. Skilling H. Czechoslovakia's Interrupted Revolution. – Princeton: Princeton University Press, 1976. – 924 p.
14. Schwartz H. Prague's 200 days. The struggle for democracy in Czechoslovakia. – London: Pall Mall press, 1969. – 244 p.
15. Smorkovský J. Jak nyní dál. Nad závěry lednového plenu ÚV KSČ. // Rudé právo. – 1968. – 9 února. – s.3.
16. Smorkovský J. Jeden tisíc slov // Rudé právo. – 1968. – 5 července. – s.3.
17. Smorkovský J. Oč dnes jde? // Práce. – 1968. – 21 ledna. – s.1.
18. Smorkovský J. Zrychlit krok! // Rudé právo. – 1968. – 19 května. – s.1-2.
19. Sodruh J.Smorkovský o rozhovorech v Moskvě // Rudé právo. – 1968. – 21 dubna. – s.1. 3.
20. Škutina V. Některá a nestrašit! // Zítřek. – 1968. – 6 listopadu. – s.3.
21. Tisk má být partnerem parlamentu. // Rudé právo. – 1968. – 21 dubna. – s.1.
22. Z projevu předsedy NS J.Smorkovského. // Rudé právo. – 1968. – 19 dubna. – s.2.
23. Zpráva o zasedání ÚV KSČ // Rudé právo. – 1968. – 6 ledna. – s.1
24. 22 plenární schůze Národního shromáždění. // Rudé právo. – 1968. – 19 dubna. s.1-2.

УДК: 943.7.088

А.В. Слесаренко

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ПАРАЛЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ» В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ)

У статті автор проаналізував розвиток чехословацької «паралельної культури» 70-80-х років ХХ ст.

Ключові слова: "паралельна культура", неконформізм, Чехословаччина.

В статтє автор проаналізував розвиток чехословацької «паралельної культури» 70-80-х годов ХХ в.

Ключевые слова: "параллельная культура", неконформизм, Чехословакия.

The author analysed development chechoslovakian "parallel culture" 1970-1980 years.

Key words: "parallel culture", nonconformism, Czechoslovakia.

Наслідком політичного тиску й ідеологічної цензури в комуністичній Чехословаччині 1970-1980-х років був внутрішній розкол культури і духовного життя на офіційну і неофіційну чи легальну і нелегальну частини. Перманентний конфлікт тоталітарної влади з культурою, обумовлений прагненням першої ліквідувати будь-яке вільне мислення, призвів до виникнення незалежних від держави форм культурного життя, «паралельної культури» (в історіографії вживаються також терміни: альтернативна, неофіційна, нелегальна, опозиційна, незалежна, підпільна тощо). У статті «Шість нотаток про культуру» (1984 р.) дисидент, драматург Вацлав Гавел зазначав: «Паралельна культура» є ніщо більше і ніщо менше, ніж культура, яка з тих чи інших причин не може впливати на суспільство тими засобами масової інформації, якими керує держава так, як і через усі видавництва, друкарні, театри, концерти, наукові установи та ін. Ця культура функціонує у друкарських машинках, приватних будинках, майстернях, сараях тощо» [12, s.145].

Термін «паралельна культура» належить одному із лідерів правозахисного об'єднання Хартії-77 католицькому мирянину, філософу Вацлаву Бенді. Під час хартистської дискусії у 1978 р. В. Бенда у статті «Паралельний поліс» висунув ідею розвитку незалежних громадянських ініціатив, які він назвав «паралельними структурами» чи «паралельною політикою», складовою частиною яких є уже існуюча «паралельна культура». «Паралельна культурна структура, – підкреслював В. Бенда, – є сьогодні незаперечним і очевидним позитивним фактором культурного життя, а в деяких сферах (у літературі, у певній мірі в популярній музиці та образотворчому мистецтві) повністю домінує над нежиттєвими офіційними структурами» [7, s.47].

Феномен нонконформістських культурно-мистецьких ініціатив у комуністичній Чехословаччині знайшов висвітлення у фундаментальному збірнику «Альтернативна культура: Історія чеського суспільства 1945-1989 рр.» (під загальною редакцією Й. Алана) [5]. Опубліковані у ньому статті Й. Алана «Альтернативна культура як соціологічна тема», С. Дворскі «З підпілля до підпілля: чеський постсюрреалізм 1940-1960-х років», Т. Врби «Незалежне письменництво і вільне мислення 1970-1989 рр.», Й. Моухи «Фотогенетична резистентність 1939-1989 рр.», М. Клімешової «Чеське образотворче мистецтво другої половини ХХ століття: Альтернатива й андеграунд, мистецтво і суспільство», М. Чінака, М. Бреганта «Більше ніж реальність: Альтернативи в чеському кіно», В. Юста «Театр – експеримент обмеження: Пролог до кожної наступної історії альтернативного театру, яка прагне стати наукою», Л. Юнгманової «Неофіційна драматургія у 1945-1990 рр.: Драматургія сильного героя» та інших представляють далеко не вузькопрофесійний, обмежений рамками соціології чи мистецтвознавства інтерес [6;10;23;20;17;8;16;14]. Серед українських славістів вперше до проблеми чехословацької «паралельної культури»

доби «нормалізації» в контексті генези демократичних традицій звернувся Р.Постоловський [2]. Метою публікації є подальше висвітлення зазначеної проблематики.

Соціокультурною передумовою розвитку нонконформістських культурних проявів виступає поява такої соціальної категорії як масова інтелігенція або багаточисельний освічений клас. Він стає «обличчям» і «авангардом» молодого покоління, в якому складається величезний потенціал розумової праці [3,с.8].

Відмовившись від визначених ритуалів тоталітарної системи, представники незалежної літератури і драматургії беззаперечно відкинули соціалістичний реалізм як ідеологічний важіль влади. Письменники і драматурги звернулися до екзистенційних цінностей і конкретної людини, до проблем особистості, придушеної системою. Міфічному «світлому майбутньому» протиставлялося щоденне буття і прагнення «жити у правді» (оповідання Б. Грабала, п'єси М. Угде і В. Гавела, романи М. Кундери тощо).

Незалежна література широко спиралася на досвід сюрреалізму Ф. Кафки, на «потік свідомості» Дж. Джойса і французький «театр абсурду». Глибокий підтекст споріднює таку літературу з публіцистикою. Провідні позиції в ній посідають есеїстика, фейлетонний та епістолярний жанри.

Сюрреалістичні і постсюрреалістичні традиції, які домінували у поетичному мистецтві, розвивали А. Надворнікова, Я. і Є. Шванкмаєрові, І. Коубек, А. Маренчін, К. Барон, А. Ласс, В. Еффенбергер, М. Стейскал, І. Пурж, Л.Шваб, Е. Медкова. Вийшло ряд самвидавничих збірок поезії «Протилежність дзеркала» (1969-1979 рр.), «Сфера сну» (1983 р.), «Відкрита гра» (1985 р.) [10,s.144-145].

Неофіційна драматургія 1970-1980-х років представлена творчістю К. Сідона, Й. Топола, П. Ландовскі, М. Угде, В. Гавела, В. Брабенца, Ф. Павлічека, Й. Шафаржіка [14,s.468-471]. Написані ними твори акумулювали в собі новітні драматургічні жанри: драматична екзистенція, *ex post*, абсурдна драматургія, експериментальний реалізм.

Варто зазначити, що деякі автори не погоджувалися з публікацією своїх творів у «внутрішньому» самвидаві (М. Кундера) або видавалися як «у машинописі», так і «офіційно» (Б. Грабал, Я. Сейферт) [23,s.266].

Традиційно добротний рівень зберігав театр, незважаючи на надмірну заідеологізованість багатьох сценічних постановок. За словами театрального критика В. Юста, «нормалізаційні» тенденції у театральній культурі проявилися пізніше, ніж у інших сферах культури. Навіть у сезоні 1970-1971 рр. офіційні сцени мали у своєму репертуарі вистави «опозиційних» авторів: В. Гавела, І. Кліми, Й. Топола, П. Ландовскі, К. Сідона, Ф. Павлічека, М. Кундери, В. Ренча, П. Восковца, Я. Веріха» [15,s.75].

Експериментальний характер театру визначав творчий пошук багаточисельних альтернативних театрів-студій малих форм у Празі – «Редут», «На забрадлі» (1958 р.), «Семафор», «Параван» (1959 р.), «Нетеатр І. Вискочіла» (1964 р.), «Театр Я. Цірманна» (1967 р.), «Пантоміма А. Ярри», «Орфей» (1968 р.), «На окраї» (1969 р.), «Кржесadlo» (1973 р.), Брно – «Вечірне Брно» (1959 р.), «Театр-Х» (1958 р.), «На провазку», «Quidam» (1968 р.), Усті-над-Лабем – «Кла-театр» (1960 р.), «Гротеск», «Драматична студія» (1972 р.), Ліберці – «Студія-У» (1963 р.), Простейові – «Га-театр» (1974 р.), Літвінові - «Цілком малий театр» (1962 р.) [16,s.451].

Найгучнішою театральною постановкою періоду «нормалізації» стала напівофіційна прем'єра п'єси В. Гавела «Опера жебраків» у господі «У Челіковських» у Горних Почерничах у виконанні театру «На тагу» А. Кроба 1 листопада 1975 р. Автор п'єси згадує: «Я до останньої хвилини не вірив, що спектакль буде зіграно, але це відбулося, очевидно, завдяки неухважності місцевої влади, якій була відома назва і вона дозволила, не спитавши, хто автор. Знаючи, що ця вистава не повториться, ми запросили туди кого змогли. Там було близько трьохсот чоловік – друзів і знайомих» [1,c.126].

У нелегальних умовах функціонували квартирні театри і театральні проекти: «Слід у вікні» (1973-1974 рр.), «На тагу» (1975-1978 рр.), «Квартирний театр В. Храмової» (1976-1980 рр.), авторські читання М. Угде (1977-1989 рр.), «У столі», (1988 р.), «Театр Вага» (1988-1989 рр.). Часто-густо квартирні театри грали протягом року більше спектаклів, ніж офіційні. Так, авторський театр В. Храмової ставив 22-23 репризи на рік [16,s.447,456].

У період «нормалізації» розвинулося кілька типів альтернативних художньо-мистецьких ініціатив. Відбувалися найрізноманітніші неофіційні виставки, зібрання митців і мистецтвознавців, друкувалися неофіційні видання, присвячені художньому мистецтву, з використанням технології «класичного» самвидаву (машинопис, фотографічні та оригінальні ілюстрації). Неабияку роль в організації незалежних художніх акцій відіграли мистецтвознавець І. Халупецький та поет і художник І. Коларж. Навколо цих осіб об'єдналося широке коло знаних художників, скульпторів, архітекторів і літераторів та багато молодих митців. Найвпливовішими неформальними творчими групами були «УВ-12», «Траса», «Тврдоглаві», «12/15». Ці більше дружні, ніж творчі угруповання, подібно до андеграунду, створювали власний міфологізований стиль життя.

Відчуваючи гостру потребу у спілкуванні за умов виставкового вакууму, молоді незалежні митці започаткували проведення виставкових акцій, відомих під назвою «Конфронтація». Перші неpubлічні «Конфронтації» відбулися у майстерні М. Єтелової в Тіхе Шарце, Прага-6

(1977 р.) та у коридорі Мікробіологічного інституту ЧСАН, Прага-Крч (1978 р.). Наприкінці 1970-х на початку 1980-х років «Конфронтації», які представляли творчість кількох поколінь незалежної художньої сцени, проводили у своєму будинку у Костелці-над-Черним лесе З. і І. Гулові [17,s.406-407].

Нонконформістські виставки влаштовувалися, як правило, у нетрадиційних місцях, наприклад, у Музеї гуситського революційного руху (Табор), магазині «Здешевлені товари» (Брно). У Братиславському Старому Місті простонеба реалізовувалися концептуальні мистецькі проекти у співпраці з археологами. Центрами «виставкового туризму» стали Опава, Брно, Оломоуць, де активно працювали відомі організатори: І. Валох, І. Богачова, П. Затлоукал, І. Яноушек.

У будинках деяких митців і мистецтвознавців відбувалися симпозіумні зібрання, своєрідні салони. Художники і літератори збиралися у Ч. Кафки, О. Зоубека, представники молодого покоління – у К. Голуба, В. Ейдернова-Коубова, Л. Главачека. Місцями зібрань слугували також майстерні А. Шімотової, С. Колібала, З. Палцра, М. Єтелової, І. Кафки, К. Гебауера [17,s.395-396].

Ряд митців намагалися заробляти своєю творчістю, насамперед, ті, які закінчили вузи мистецького типу. Найпривабливішими і найжаданішими для них були:

- участь у реставраційних роботах історичних об'єктів;
- графічні роботи, ілюстрування книг;
- приватні замовлення;
- продаж творів приватним колекціонерам.

Молоді митці мали можливість отримувати творчі стипендії.

Щорічне проведення фестивалів аматорського кіно «Брненська шістнадцятка» (1960 р.) і «Млада камера» (1975 р.) в північноморавському Унічові започаткувало кіноаматорський рух. Не підпорядкований ідеологічним доктринам влади, аматорський кіномотограф був реальною альтернативою державному професійному кінематографу. Як зазначають учасник кіноаматорського руху М. Чінак і науковий працівник Національного кіноархіву Чеської Республіки М. Брегант, «брненський і унічовський форуми були одними з найліберальніших місць у країні, де вільно, публічно висловлювалися і не лише щодо кіно» [8,s.425]. У аматорському кінематографі виділялися своєю новаторською поетикою фільми режисерів П. Дражана («Балаган» – 1982 р., «Тарсідан» – 1983 р., «Хома Брут» – 1984 р.), П. Барти («Дивний бенкет» – 1981 р., «Мат» – 1984 р., «Остання служба» - 1985 р.), М. Бруни («Котельня» – 1983 р., «Упертість-34» – 1985 р.), І. Смікала-Донне («Порцелянова опера» – 1982 р., «Повернення» – 1983 р.), І. Ганіха («Гарні губи, зелені очі» – 1983 р., «...І трохи страх» – 1984 р.).

Помітних творчих успіхів досягнуло багато незалежних фотохудожників. У альтернативному фотомистецтві розвивалися такі напрями як сюрреалізм (В. Кржіж, Є. Фукова, Е. Медкова, А. Ножічка, П. Флак, С. Бенц, М. Направнік), концептуальна фотографія (І. Томан, А. Кунеш, Я. Сагл, Я. Андел, І. Валох), конкретизм (Б. Коларжова), натуралізм (Я. Вавра, Я. Саудек, Т. Стано, П. Жупнік, В. Станко, Р. Прекон, М. Шволік), документалістика (Г. Вілсонова-Поспішілова, В. Коларж, В. Мерта, В. Дукаг, Я. Кучера, Я. Речо, А. Кратохвіл, групи «Документ», «Очі»). Реноме нонконформістських установ у 1970-1980-х роках утримували фотогалереї «Фотохем» (Прага), «Мала виставкова зала» (Ліберець), «На терасі» (Усті-над-Лабем), «Галерея-Ф» (Банська-Бистриця), «Галерея-4» (Хеб). Організовувалися фотовиставки також у клубах, театрах і простонеба. У 1979 р. у Вроцлаві (Польща) у галереї «Фото-Медіум-Арт» за сприяння її директора Є. Олека відбулася виставка 23 незалежних чехословацьких фотомайстрів [20,s.363].

Звільнені з наукових установ фахівці, позбавлені можливості творчої самореалізації, започаткували проведення спеціальних наукових семінарів і лекційних курсів з філософії, соціології, теології, політології, мистецтвознавства. Їх тематика режимом замовчувалася або заборонялася. Організаторами нелегальних семінарів і лекційних курсів у Празі були Л. Гейданек, Р. Кучера, П. Братінка, Д. Кроупа, П. Резек, Ю. Томін, О. Мадр, у Брно – П. Ослзи, О. Сус, Б. Комаркова, З. Вашінек, М. Угде, І. Мюллер, М. Єлінек, у Братиславі – Я. Чарногурський, М. Шімеčka, М. Куси, Ю. Калінова, Г. Левіцкі, в Оломоуці – В. Йохман [9,s.128-140,249; 19,s.294; 18,s.46-47]. Місцями їх проведення, як правило, слугували приватні квартири і будинки. За сприяння створеного у 1980 р. британського Освітнього фонду Яна Гуса у неофіційних семінарських і лекційних заняттях брали участь британські, французькі, німецькі, нідерландські, австрійські науковці.

Чехословацька «паралельна культура» спиралася на підтримку емігрантських кіл та міжнародної громадськості. Емігрантські видавництва «Індекс», «Розмлуви», «Конфронтаце», «Аркірж», «Паблішерс-68» і журнали «Сведецтві» (Svědectví), «Лісти» («Listy»), «Студіє» («Studie»), «Промени» («Proměny»), «Обрис» («Obrysy»), «Патерностер» («Paternoster») публікували значну частину чеської і словацької літератури, яка виходила спочатку в самвидаві [21,s.382-383]. Основна частина накладів призначалася для Чехословаччини, куди нелегально переправлялася. З середини 1980-х років на допомогу самвидаву стали також таємно постачатися копіювальні машини, відеокамери та інші технічні засоби. Багато зробив для підтримки незалежної літератури історик-емігрант В. Пречан, який займався як науковою, так і організаторською діяльністю [11,s.242]. Його зусиллями у

ФРН було створено Чехословацький документаційний центр незалежної літератури.

З 1979 р. паризький Міжнародний комітет захисту Хартії-77 щорічно присуджував премію імені Яна Палаха особам чи групам у Чехословаччині за визначний вклад у розвиток незалежної літератури, мистецтва, науки, видавничої або гуманітарної діяльності. Її лауреатами ставали В. Гавел, Л. Гейданек, М. Шімеčka, Є. Кантуркова, Й. Вогризек, видавництво «Петлице», журнал «Критіцкі сборнік» («Kritický sborník»).

Становище чехословацьких інтелектуалів неодноразово обговорювалося на представницьких міжнародних форумах. ХУ міжнародному з'їзду істориків у Бухаресті (серпень, 1980 р.) було надано бібліографічний огляд, який містить 183 анотованих назв робіт чехословацьких істориків, що зазнали у 1970-х роках дискримінації. Здійснений В. Пречаном аналіз показав, що 150 із цих робіт були присвячені проблематиці ХІХ і ХХ століть, у тому числі понад 70 – досліджували історію після 1938 р. [22,s.314-315]. До європейського культурного семінару НБСЕ у Будапешті (жовтень, 1985 р.) Фонд Хартії-77 спільно з Міжнародною гельсінською федерацією прав людини видав публікацію «Культура в облозі – Чехословаччина десять років після Гельсінкі» [4]. Будапештський семінар проходив на двох рівнях. З ініціативи угорських дисидентів на рівні неурядових представників відбувся «контрсеминар», присвячений проблемі утисків культури в державах радянського блоку, в роботі якого взяли участь чехословацькі емігранти І. Груша, Ф. Яноух, П. Когоут.

Істотну допомогу незалежним культурно-мистецьким ініціативам надавали шведський Фонд Хартії-77 і британський Освітній фонд Яна Гуса. Спонсоруючись кількома приватними фондами, вони виділяли кошти на стипендії авторам наукових досліджень, закупівлю технічного обладнання, присуджували премії, сприяли виданню на Заході ряду чеських і словацьких книг [9,s.73-74; 13,s.77-78].

Таким чином, чехословацька «паралельна культура» 1970-1980-х років, пройшовши фазу становлення і ствердження власних позицій, стала засобом індивідуального самовираження, збереження самоповаги і власної гідності. Цей індивідуальний мотив виконував одночасно і важливу соціальну функцію, адже завдяки їй з'явилася можливість інтелектуального виживання багатьох людей.

«Паралельна культура» стала засобом критичної оцінки суспільства, яке знаходилося в стані перманентно поглибленої соціальної, економічної та духовної кризи. Режим «нормалізації» після 1968 р. «позбавив» соціальну науку від притаманної їй критичної функції (у рамках дозволеної, так званої конструктивної критики, не допускався навіть натяк на констатацію зв'язку між економічною і політичною деградацією і діяльністю політичної влади).

«Паралельна культура» сприяла розвитку новітніх культурно-мистецьких напрямів, наукових дисциплін, не визнаних режимом.

Крім цих цілеспрямованих функцій, «паралельна культура» виконала ще одну істотну функцію. Вона створила специфічне коло людей, яке ґрунтувалося на взаємній довірі. Наприклад, для функціонування самвидаву необхідним було продукування текстів, їх друкування, подальше розповсюдження, зберігання, транспортування за кордон – все це могли робити лише ті люди, які довіряли один одному. Саме ця неформальна сітка стала однією з причин того, що листопадова революція 1989 р. пройшла так швидко й організовано.

Будучи діяльністю, насамперед, інтелектуальною, духовною, «паралельна культура» створила і вплинула на невелику, але соціально значиму частину населення, яка саме у ній пройшла основну школу демократії і толерантності. Саме в цьому вбачається історичне значення чехословацької «паралельної культури».

Джерела та література

1. Гавел В. Заочный допрос. Разговор с К. Гвиждялой: Пер. с чеш. / В.Гавел. – М.: Новости, 1991. – 224 с.
2. Постоловский Р.М. Роль демократических традиций в формировании «параллельной культуры» в Чехословакии в период от «Пражской весны» до «бархатной революции» / Р.М.Постоловский // Тоталитаризм и анти тоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80 гг. XX ст.): Матер. междунар. науч. конф. / Межресп. науч. асоц. болгаристов; ред. Г.И. Чернявский. В 2 т. Т.2. – Х., 1995. – С. 209-216.
3. Революции 1989 года в странах Центрально-Восточной Европы: взгляд через десятилетие // Славяноведение. – 1999. - № 6. – С. 3-31.
4. A Besieged Culture: Czechoslovakia Ten Years after Helsinki / Ed. by A. Heneka, F. Janouch, V. Prečan, J. Vladislav. – Stockholm – Wien: The Charta 77 Foundation-International Helsinki Federation for Human Rights, 1985. – 300 p.
5. Alternativni kultura: Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – 612 s.
6. Alan J. Alternativni kultura jako sociologicke tema / J.Alan // Alternativni kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 9-59.
7. Benda V. Paralelni polis / V. Benda // Charta 77. 1977-1989. Od moralni k demokratické revoluci. Dokumentace / Uspořádal V. Prečan. – Scheinfeld-Schwarzenberg-Bratislava: Československe středisko nezavisle literatury-Archa, 1990. – S. 43-51.
8. Činák M. Skutečnější než realita. Alternativy v českem filmu / M. Činák, M.Bregant // Alternativni kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. - Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 421-441.
9. Dayova B. Sametovi filozofové: Podzemni univerzita v Československu a role Vzdělavací nadace Jana Husa v letech 1979-1989 / B.Dayova. – Brno: Doplňek, 1999. – 288 s.

10. Dvorský S. Z podzemi do podzemi. Český postsurrealismus čtyřicátých až šedesátých let / S. Dvorský // Alternativní kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 77-153.
11. Hanzal J. Cesty česke historiografie 1945-1989 / J. Hanzal. – Praha: Karolinum, 1999. – 272 s.
12. Havel V. Šest poznamek o kultuře / V. Havel // Havel V. Do různých stran. Eseje a články z let 1983-1989/ Sestavil V. Prečan. – Praha: Lidové noviny, 1990. – S. 141-152.
13. Jechová K. Kronika švedských let / K. Jechová // Nadace Charty 77 (Dvacet let). – Brno: Atlantis, 1998. – S. 57-100.
14. Jungmannová L. Neoficiální dramatika v letech 1945-1990. Dramatika silného hrdiny / L. Jungmannová // Alternativní kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 461-474.
15. Just V. Divadlo normalizace (1969-1989) / V. Just // Česka divadelní kultura 1945-1989 v datech a souvislostech. Divadlo v totalitním systému. – Praha: Divadelní ústav, 1995. – S. 74-106.
16. Just V. Divadlo – pokus o vymezení. Prolegomena ke každé přišti historii alternativního divadla, která se bude chtít stát vědou / V. Just // Alternativní kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 443-460.
17. Klimešova M. Česke výtvarne umění druhé poloviny 20. století. Alternativa a underground, umění a společnost / M. Klimešova // Alternativní kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 377-419.
18. Kmet N. Opozícia a hnutie odporu na Slovensku 1968-1989 // Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989 / N. Kmet / Ed. P. Blažek; Ústav českých dějin FF UK. – Praha: Dokořan, 2005. – S. 41-53.
19. Madr O. Slovo o této době / O. Madr. – Praha: Zvon, 1992. – 320 s.
20. Moucha J. Fotogenie rezistence 1939-1989 / J. Moucha // Alternativní kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989/ Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 307-375.
21. Prečan V. Nezávislá literatura a samizdat v Československu 70. a 80. let / V. Prečan // Prečan V. V kradeném čase. Vyběr ze studii, článku a úvah z let 1973-1993 Uspořádal M. Drápala / Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. – Brno: Doplněk, 1994. – S. 373-391.
22. Prečan V. Nezávislé dějepisectví v Československu 1969-1980 / V. Prečan // Prečan V. V kradeném čase. Vyběr ze studii, článku a úvah z let 1973-1993. Uspořádal M. Drápala / Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. – Brno: Doplněk, 1994. – S. 302-319.
23. Vrba T. Nezávislé písemnictví a svobodné myšlení v letech 1970-1989 / T. Vrba // Alternativní kultura. Příběh česke společnosti 1945-1989 / Editor J. Alan. – Praha: Lidové noviny, 2001. – S. 265-305.

З М І С Т

NOTA BENE

С.С. Троян «ЗМІНА ПАРАДИГМ» У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОРІЄНТАЛІЗМ І ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС	3
В.В. Долід ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ»	20

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Р.М. Шеретюк СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ НАПЕРЕДОДНІ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	29
О.П. Прищепя БІБЛІОТЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОШИРЕННІ КНИЖОК В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПОВІТОВИХ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ КНИЖКОВИЙ РЕПЕРТУАР (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)	40
О.М. Приймак СОЦІАЛЬНІ ПОРТРЕТИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ	54
В.А. Добровичинська ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ НАДІЇ ШУЛЬГИНОЇ-ІЩУК (1888–1979 рр.)	64
С.П. Журавльова ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ СХОДУ В 20-Х РОКАХ XX СТ.	75
Л.Л. Бабенко СПЕЦОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ПІДПІЛЛЯ У 1930-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ	85
С.О. Білан КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У 30-Х РР. XX СТ.	97
О. Ночовний РОЛЬ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР	106
Л.І. Бородинська СОЦІАЛЬНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТІВ-УКРАЇНЦІВ У СЕРЕДОВИЩІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У 40 РОКАХ XX СТ.	122
Т.О. Карпукхіна ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ПОЛЬЩІ (1944-1946 рр.)	131
Л.В. Заглинська, Т.В. Гоголь ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В 90-ТІ РОКИ XX СТ.	139

К. Круглик
РЕЛІГІЙНІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ СВИТОГЛЯДНИХ
ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОСЛАВНИХ ВІРУЮЧИХ 149

ІСТОРИКО-КРАСЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

О.В. Білявцева
СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ МЕЖИРИЦЬКИЙ ТА СВЯТО-УСПЕНСЬКИЙ
ГОЩАНСЬКИЙ ЧОЛОВІЧИ МОНАСТИРІ У КОНТЕКСТІ
ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ РІВНЕНЩИНИ160
О.П. Шмид
ПОЛЯКИ НА ВОЛИНІ: ПОМІЩИЦЬКО-СЕЛЯНСЬКА
КОЛОНІЗАЦІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.169
Я.П. Цецик
РОЛЬ МОНАРХІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У ПОСИЛЕННІ
НАПРУГИ В СФЕРІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ186
В.Р. Бернацький
СЕКТАНСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ
У 1920-Х РР.: СФЕРИ ВПЛИВУ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ 195
Р.П. Давидюк
ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. ХХ СТ. 203
А.А. Вавринюк
OSADNICSTWO WOJSKOWE I JEDNOSTKI WOJSKA POLSKIEGO
NA WOŁYŃNIU W LATACH 1920 – 1939 213
К.І.Якуніна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКТАНСЬКОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ ТА ЖИТОМИРЩИНІ У 1940–1970-Х РР. 226
К.П. Абрамчук
ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НАБОРУ
ТА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ РОБІТНИКІВ
З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1941 – 1945 РР.) 234
Р. Михальчук
АНТИСЕМІТИЗМ ЛЕГАЛЬНОЇ ПРЕСИ РІВНЕНЩИНИ
(1941-1943 РР.): ЄВРЕЇ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ 241
В.Р. Данильчук
ОСТАРБАЙТЕРИ ЯК ОБ’ЄКТ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ252
І.І. Булига
ПРОТЕСТАНТСЬКІ КОНФЕСІЇ І ДЕРЖАВНА ВЛАДА
НА ВОЛИНІ (1944-1945 РР.)260
М. Романюк
БОРОТЬБА ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ПІДПІЛЛЯ
ОУН ТА ВІДДІЛІВ УПА ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ (1944-1946) 268
Т. Ісічук
ЗАГАЛЬНІ РИСИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОТЕСТАНТИЗМУ
НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40–50 РОКІВ ХХ СТ.) 286

Оксана Ворон, Олена Ворон ХРИСТИАНСЬКІ КОНФЕСІЇ НА РІВНЕНЩИНІ У 50-70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	295
Л.М. Ларькіна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЇ СПРІЯННЯ НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	310
С.В. Виткалов З ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ	320
Б.А. Прищепа ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.	327

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Т.М. Кузьма ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В КОНТЕКСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.	345
Р.М. Постолювський ІНСТИТУТИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ І ПОЛІТИЧНИХ ВИБОРІВ ЯК ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ЧЕСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)	352
Л.І. Валюх ПОЗИЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО УРЯДУ ГЛАДСТОНА ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ У СХІДНІЙ АФРИЦІ (1884 – 1885 РР.)	358
З.В. Священко ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СЕЛЯНАМИ У ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	367
О.А. Бундак РЕАНІМАЦІЯ ЧИ СТВОРЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ В 1917 РОЦІ	376
Г.Я. Невинна «НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ФІНЛЯНДІЇ В 30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ.....	385
Т.М. Самсонюк ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЕТАПУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1938-1941 РР.)	391
О.В. Каплюк ЧЕСЬКИЙ ТА СЛОВАЦЬКИЙ ЛЕГІОН У СКЛАДІ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО	402
В.Ю. Лесняк ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРТЕСІВ У СИСТЕМІ ВЛАДИ ФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ (1939-1975)	410

И.И. Маслова	
УРОКИ «ВОСТОЧНОГО ПОХОДА» ГИТЛЕРА В ОЦЕНКАХ ИДЕОЛОГОВ НАЦИЗМА И ГЕНЕРАЛОВ ВЕРМАХТА	423
Т. Пилипович	
УКРАЇНЦІ-ВОЯКИ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА (2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ) В БИТВІ ПІД МОНТЕ-КАССІНО	437
В.І. Дубей	
ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА КООРДИНАЦІЮ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В ЄВРОПІ	447
І.О. Десятничук	
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ 60-Х РР. ХХ СТ.: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	454
І. Філіпчук	
«ПРАЗЬКА ВЕСНА» ЙОСИФА СМРКОВСЬКОГО	466
А.В. Слесаренко	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ПАРАЛЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ» В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ)	472
О.І. Санжаревський	
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА НАТО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ	481
Marek Motyka	
ZMIANY KULTUROWE WOBEC SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH W POLSCE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU	488

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

С.Н. Грипич	
ТАЄМНИЦІ БІБЛІОТЕКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	505
Л.М. Шугасва	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ХРИСТІЯНСТВА ЯК СКЛАДНОЇ КОНФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРАВОСЛАВНОГО КОРЕНЯ	512
Л.М. Казначєєва	
ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ЗІБРАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ	519
П.О.Савчук	
ВСЕСВІТНЯ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	529
М.Б. Шатрова	
ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)	538
Н.В. Плюта	
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	548

Mirosław A. Michalski ROLA RELIGII W KSZTAŁTOWANIU OSOBOWOŚCI – CHARAKTERU W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ WITOLDA RUBCZYŃSKIEGO	568
О.П. Постельжук УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ УГODOBСЬКИХ ПАРТІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ	577
В. Гарматны ГІСТАРЫЯГРАФІЯ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ ПОЛЬСЬКІХ УЛАД НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ ў 1921-1939 гг.	594
Л. Трачук ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	608
Т.І. Гуменюк ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР ПРОТЯГОМ 1944 – 1985 РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ	622
В.В. Надольська ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ В ПОСТРАДІАНСЬКИХ КРАЇНАХ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ	632
А.М. Киридон ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ	640
С. Баханова ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	655
М.І. Ярмоленко СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	667
РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
Р.П. Давидюк УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І ПОЛІТИКА ПРОМЕТЕЇЗМУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (Рец.: Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 360 с.)	674
С.С. Троян ПРОЕКТИ НАЦІОТВОРЕННЯ В КОМПАРАТИВНОМУ ІСТОРІЧНОМУ ДИСКУРСІ (Рец.: Земський Ю. С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини ХІХ століття / Юрій Сергійович Земський. – Хмельницький, 2011. – 350 с.)	677
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	680
ЗМІСТ	684

Наукове видання

**Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету

Збірник наукових праць

Випуск 23

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С.Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 21. 06. 2012 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Наклад 100.

Обліково-видавничих аркушів 30,00.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії

ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2012. –
Випуск 23. – 688 с.